

14. Ministerstvo z pytan reintehratsii tymchasovo okupovanykh terytorii Ukrainy. URL: <https://minre.gov.ua/2024/06/06/zatverdzheno-zminy-do-pereliku-terytorij-na-yakyh-vedutsya-velysya-bojovidiyi-abo-tymchasovo-okupovanyh-17/>
15. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vstanovlennia kryminalnoi vidpovidalnosti za kolaboratsiinu diialnist». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>
16. Vyzhyvannia chy zlochyn: yak Ukraïna karaie za kolaboratsionizm. Analitychnyï zvit (2024)./ Syniuk O., Deputat D., Vyshnevska I., Volkovynska V., Chervonna V., Yelihulashvili M.; red. Lunova O. Kyïv. 104 s. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2024/07/colaboratz_print_ukr.pdf
17. Shcherban S. (2024). Analitychnyï ohliad rezultativ sotsiologichnykh doslidzhen shchodo stavlennia suspilstva do kolaboratsionizmu ta pravosuddia shchodo noho. HO «Kharkivskyï instytut sotsialnykh doslidzhen». Kyiv.

DOI 10.31558/2617-0248.2024.9.2

УДК 327.88:355.48(477:470)

ВІЙНА, БЛІЦКРИГ, МАРОДЕРСТВО І ЖИТТЯ В ОБМІН НА ТЕХНІКУ: РОСІЙСЬКЕ ВТОРГНЕННЯ З ТОЧКИ ЗОРУ ТЕОРІЇ СЕЛЕКТОРАТУ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2933-3186>

Осін В.В., к. політ. н., доцент, доцент кафедри історії та політичної теорії НТУ «Дніпровська політехніка»; науковий співробітник Університету Джорджа Вашингтона, Інститут європейських, російських та євразійських досліджень, Школа міжнародних відносин Елліотта (IERES), США

В статті обґрунтовується теорія селекторату як концепція, придатна для пояснення російського вторгнення в Україну. Це передбачало зведення низки поведінкових паттернів російського військово-політичного командування до типових дій авторитарного режиму. Розрахунок політичного керівництва РФ на військовий спосіб розв'язання міждержавних суперечностей та ризикований бліцкриг як основний план бойових дій цілком укладається в логіку автократій. Вони мають схильність ухвалювати ризиковані й непродумані рішення насамперед тому, що лідерам режимів малої коаліції немає потреби звітувати перед своїми виборцями. Тому особисті наслідки поразки не такі погані для них, на відміну від демократичних режимів, критично залежних від думки громадян, через що демократичні режими намагаються ретельніше вибирати свої війни, роблячи наголос на зіткненнях із максимальними шансами на успіх. Нефаховість російської армії виявляється в численних – і часом дріб'язкових – фактах мародерства і грабування мирного населення. Автократії вже декілька тисячоліть виявляють схильність у легітимний спосіб захоплювати своїх солдатів можливістю отримати «трофеї» такого штибу. Нарешті, шокуючі факти нехтування військово-політичного керівництва РФ здоров'ям і життям своїх солдатів, укоріненого навіть в організаційній структурі російської армії, відсилають до перверсивної шкали цінностей автократичних режимів. Її суть можна звести до такої дихотомії: наголос на першочерговій цінності озброєнь і техніки, які можна використати проти лідера і тим самим поставити під загрозу його виживання – і відсутність хоч якоїсь турботи про поновлювані, неорганізовані й тому не загрозливі людські життя власних солдатів. В її основі лежить слабкий зв'язок між населенням та утриманням влади з боку автократа, внаслідок чого немає політичного сенсу дбати про спорядження, здоров'я та життя найчисленнішої частини (російської) армії.

Ключові слова: російське вторгнення, теорія селекторату, бліцкриг, мародерство, автократії

Osin V.V. War, blitzkrieg, looting, and lives in exchange for equipment: the Russian invasion from the perspective of selectorate theory

The article presents the selectorate theory as a concept suitable for explaining the Russian invasion of Ukraine. This involved reducing a number of behavioral patterns of the Russian military and political command to typical actions of an authoritarian regime. The Russian political leadership's reliance on a military solution to interstate conflicts and a risky blitzkrieg as the main battle plan is consistent with the logic of autocracies. They tend to make risky and ill-considered decisions primarily because the leaders of small coalition regimes do not need to be accountable to their voters. Therefore, the personal consequences of defeat are not so bad for them, unlike democratic regimes, which are

critically dependent on the opinion of citizens, that's why democratic regimes try to choose their wars more carefully, emphasizing those with the best chance to succeed. The unprofessionalism of the Russian army is revealed in the numerous – and sometimes trivial – facts of looting and robbery of civilians. For several millennia, autocracies have shown a tendency to legitimately reward their soldiers with the possibility of obtaining “trophies” of this kind. Finally, the shocking facts of the Russian military and political leadership's disregard for the health and lives of its own soldiers, rooted even in the organizational structure of the Russian army, refer to the perverse scale of values of autocratic regimes. Its essence can be reduced to the following dichotomy: an emphasis on the primary value of weapons and equipment that can be used against the leader and thus threaten his survival, and the absence of any concern for the renewable, unorganized, and therefore non-threatening human lives of his own soldiers. It is based on the weak connection between the population and the autocrat's focus on power, which makes it politically unreasonable to care about the equipment, health, and lives of the largest part of the (Russian) army.

Keywords: Russian invasion, selectorate theory, blitzkrieg, looting, autocracies

Актуальність статті визначається в цілому незадовільним станом дисциплінарної рефлексії щодо російського вторгнення. Чим далі просувається російсько-українська війна, тим очевиднішим стає, що для її розуміння політики та науковці покладаються на історичні аналогії або інсайдерську інформацію, але теоретичної бази, здатної цілісно пояснити події, що призвели до російського вторгнення та супроводжують його, досі бракує. Відсутність релевантних теоретичних рамок не є академічною справою, адже їх наявність передбачає можливість формулювання надійних прогностичних гіпотез [створення сценаріїв] щодо майбутнього розвитку подій, що дозволило б краще підготуватися до різних криз і таким чином уникнути алармістських і реакційних реакцій.

Ця стаття має на меті обґрунтувати ефективність теорії селекторату як аналітичної концепції, що найкраще підходить для пояснення низки подій до і після 24 лютого 2022 року. Це передбачає редукцію низки малопов'язаних поведінкових паттернів російських військ та політичного командування до типових дій авторитарних режимів. Мовиться, по-перше, про покладання вищого військово-політичного керівництва РФ на силовий спосіб розв'язання міждержавних суперечностей. По-друге, очевидний розрахунок на бліцкриг як єдиний план дій. По-третє, гротескні масштаби мародерства армії окупантів не сумісні зі статусом будь-якої професійної армії. По-четверте, наявність перверсивної шкали цінностей на всіх рівнях російського військово-політичного командування, за якою солдатські (й офіцерські) життя не мають великого значення.

Емпіричним базисом статті є переважно відкриті джерела (репортажі, інтерв'ю, фото- та відеодокази, прес-релізи тощо) та все більша кількість журналістських розслідувань.

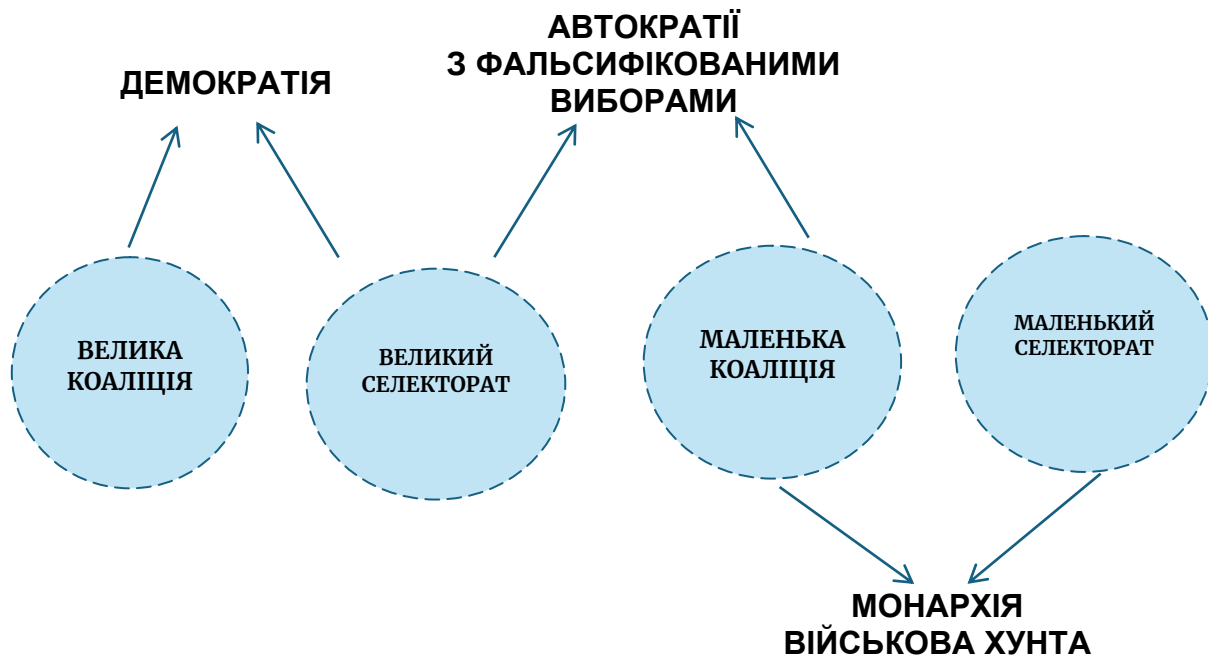
3-D Politics: розмаїття політичних режимів у трьох поняттях

За перспективу, що максимально коректно описує поведінку політичних режимів, я вважаю теорію селекторату, розробленої Брюс Буено де Мескітою і його співавторами. Її суть полягає в тому, що «жоден лідер не править наодинці», а тому «для лідерів політичний ландшафт можна розбити на три групи людей: номінальний селекторат, реальний селекторат і переможну коаліцію». При цьому «номінальний селекторат враховує кожну людину, яка має хоч якийсь законне право голосу при виборі свого лідера», скажімо, всіх громадян, які мають право голосу. Реальний селекторат – «це група, яка *насправді* обирає лідера», на кшталт (старших) членів королівської сім'ї в монархіях або ж «виборців, які підтримують членів парламенту від партії більшості» у Великій Британії. Нарешті, переможна коаліція, – це «люди, чия підтримка необхідна, якщо лідер хоче вижити на своїй посаді», тобто всі ті, без допомоги (або голосів) яких лідера може бути зміщено з посади. Переможна коаліція є визначальною частиною системи, оскільки її члени «контролюють ресурси, життєво важливі для політичного виживання інкумбента». Зокрема, «у ССРСР переможна коаліція складалася з невеликої групи людей всередині Комуністичної партії, які обирали кандидатів і контролювали політику», а в США йдеться про «мінімальну кількість виборців, які дають перевагу одному кандидату в президенти <...> над іншим» [1, с. 4–5]. Інакше кажучи, «номінальний селекторат – це пул потенційної підтримки лідера; реальний селекторат враховує тих, чия підтримка справді впливає [на результати виборів]; і переможна коаліція поширюється тільки на тих основних прихильників, без яких із лідером було би покінчено. Простий спосіб представити ці групи такий: взаємозамінні (interchangeables), впливові (influentials) та визначальні (essentials)» [1, с. 5].

Зі свого боку, лідери «мають відносно невеликий набір інструментів, доступних для просування їхнього політичного успіху. Вони можуть здійснювати <...> державну політику, яка задовольняє бажання їхніх прихильників і, можливо, бажання інших громадян держави, а також можуть розподіляти приватні блага, щоб набути постійної підтримки своїх визначальних прихильників» [2, с. 29]. У свою чергу, суспільні та приватні блага бувають різні: «У зовнішній політиці суспільні блага передбачають просування та експорт релігійних чи культурних переконань держави або зміцнення національної безпеки. У царині внутрішньої політики компонент політики, пов'язаний із суспільними благами, враховує верховенство закону, прозорість і підзвітність, неупереджені поліцейські служби, загальний доступ до освіти, рівні комерційні умови,

законодавство про боротьбу із забрудненням, збереження паркових територій, комунікаційну й транспортну інфраструктуру. Приватні блага <...> можуть охоплювати <...> сприятливу податкову політику, субсидії зацікавленим групам, торгіву чи тарифну політику, особливо вигідну внутрішнім прибічникам» [2, с. 29].

Урешті-решт, можна відмовитися від дихотомії автократія/демократія на користь простішого набору понять – режими малої та великої коаліції: «Термін “диктатура” означає уряд, спертий на особливо невеликій кількості визначальних прихильників, узятих із дуже великої групи взаємозамінних прихильників і, як правило, відносно невеликої групи впливових осіб. Із другого боку, якщо ми говоримо про демократію, то насправді маємо на увазі уряд, що ґрунтується на дуже великій кількості визначальних прихильників і дуже великій кількості взаємозамінних елементів, причому впливова група майже така ж велика, як взаємозамінна група. Коли ми згадуємо монархію чи військову хунту, маємо на увазі, що кількість взаємозамінних, впливових і визначальних елементів невелика» [1, с. 9]. Схематичне зображення цього погляду представлено нижче.

«Набагато легше виграти війну, ніж мир»: розв’язання суперечностей автократами

Моя перша теза наголошує на тому, що насильство та війна – це типові для автократії способи розв’язання політичних питань та суперечностей. Демократії та персоналістські диктатури з найбільшою ймовірністю будуть воювати одне з одним [3]. Інші автори [4; 5] встановили спрямованість, вказавши, що ініціатором війни в зазвичай виступають автократії. Релевантність цих робіт щодо російського вторгнення визначається, з одного боку, існуючою традицією класифікувати російський режим як персоналістський [6; 7]. З іншого боку, мовиться про відносну демократичність України, що встановлюється низкою відповідних індексів. Зокрема, в 2022 році Freedom House визначив Україну як частково вільну (61/100) [8], а РФ як не вільну країну (19/100) [9]. Згідно Democracy Index, Україна відноситься до гібридних режимів з оцінкою 5,42, в той час як Росія – до авторитарних з оцінкою 2,28 [10].

Відрядним пунктом пояснення такої схильності автократій до агресивних дій є необхідність розглядати дії політиків в рамках, де визначальним імперативом є отримання влади та її збереження, а відмінності між режимами полягають не в ступені цивілізованості політичних лідерів, а в характері взаємовідносин різних груп селекторату. Різниця між, здавалося б, «м’якотілими» демократіями і «жорсткими» автократіями полягає в тому, що перші демонструють свою гадану слабкість у перші фази протистояння, коли шукають невійськових способів досягти поставленої мети. Просто тому, що вони не впевнені у швидкій та безкровній перемозі, що серйозно ускладнить їм утримання влади у світлі необхідності звітувати перед своєю переможною коаліцією. «Холодна війна залишалася холодною саме тому, що США, режим великої коаліції, навіть доклавши величезних зусиль, не могли бути впевнені в перемозі» [1, с. 234]. Схожа аргументація міститься в [4; 5], в той час як [11] ставлять під сумнів застосовність ідеї переможної коаліції, акцентуючи увагу на інституційних обмеженнях режимів.

Відповідно до теорії селекторату, в режимах малої коаліції виживання політичних лідерів залежить не від страждань десятків мільйонів взаємозамінних, мовчазної більшості селекторату, спричинених війною,

а виключно від збереження лояльності визначальних груп – малочисельної переможної коаліції. Тому автократи часто уникають виснажливої роботи з пошуку компромісів, роблячи ставку на насильство як спосіб вирішення будь-яких суперечностей. Забезпечивши лояльність переможної коаліції, вони можуть бути спокійні навіть у разі, коли все йде не за планом: «багато авторитарних лідерів мають відносний імунітет до внутрішніх покарань за зовнішньополітичні рішення» [12, с.603]. Потенційні вигоди, враховуючи одержимість Путіна Україною та ідею імперського «збирання земель», переважають ризики, які до того ж не виглядають як загроза збереженню влади. Ба більше, крах початкового плану і початок війни на виснаження, скоріше, посилюють владу Путіна всередині Росії – через репресії, обмежувальні закони, знищення опозиції, міграцію активної (і часто не зовсім лояльної) частини населення та певного переформатування переможної коаліції з метою збільшення її лояльності.

Загалом, несподіваність російського вторгнення для багатьох експертів та політиків по обидві сторони Атлантики зумовлена оперттям на міркування, дотичних демократій. Лише перемога може певною мірою гарантувати демократичному лідеру збереження влади в разі розв'язаної ним війни. Водночас рішення про війну в автократії ухвалюється з урахуванням інших політичних обмежень, через які навіть відверто невдалі війни майже ніколи не перешкоджають збереженню влади. Автократи схильні до невиправдано ризикованих рішень (з точки зору експертів з демократичного табору), оскільки їхні шанси зберегти владу залишаються надзвичайно високими за будь-якого результату. Тому війна РФ проти України не просто була вірогіднішою, ніж вважали експерти, – вона повинна була розглядатися як типовий спосіб досягнення цілей російською автократією. Ухвалення рішення про початок війни пояснюється не політичною культурою, а тим, що автократ відповідальний тільки перед членами переможної коаліції, що через її (публічну) невидимість і нечисленність дає можливість діяти – за стороннього погляду – буквально на власний розсуд.

Бліцкриг автократій і мирні війни демократій: за лаштунками процесів ухвалення рішень

Друга моя теза звертає увагу на височайшу ймовірність прийняття рішення про вторгнення РФ в Україну саме у формі бліцкригу. На перший погляд, ця теза суперечить здоровому глузду та спростовує раціональність російського керівництва, оскільки насправді бліцкриг – це завжди ризик. Він вимагає вдалого та доволі рідкісного співпадіння багатьох факторів; ще більшим ризиком бліцкриг вбачається у випадку, де проглядалися всі необхідні умови невдачі. Величезна територія країни давала українській армії простір для маневрів, а особливості пересіченої місцевості суперечили одній з умов ефективності російської: «відносно рівна і відкрита місцевість» [13, с. xvii] і виділення недостатнього контингенту військ [14], додатково ослаблених діями на чотирьох напрямках у край незручних умовах холодної зими і весняного бездоріжжя. На це накладалися прогнозовані проблеми з логістикою, візуалізовані в першу неділю війни в шокуючих відео колони російської техніки, що розтягнулася на 60 кілометрів. Нарешті, відстеження маневрів російських військ на кордоні, публічні та неформальні попередження про вторгнення практично не залишали шансів заскочити українську армію зненацька, немобілізованою та не готовою дати відсіч.

Враховуючи ризикованість бліцкригу та спротив цій ідеї з боку військових [15], ставка політичного керівництва РФ на швидке захоплення України, здавалося б, пояснюється тільки притаманною російському керівництву зарозумілістю. Крім того, величезна спокуса полягає в поясненні планів щодо блискавичного захоплення всієї України банальною поганою поінформованістю Кремля, що є звичною річчю для спецслужб та зовнішньої розвідки авторитарних режимів [16, с.65–86], в нашому випадку позначених «роботою на фюрера (working towards the Fuhrer)», коли «спецслужби заохочуються до розробки операцій, що відповідають їхньому розумінню намірів Путіна, і залежно від того, яка з них ближча до його волі і успішніша, розподіляються ресурси і увага» [17, с. 35]. Іван Гомза [18] та Володимир Гельман [19] пов'язали початок війни з інституційним дизайном російської персоналістської диктатури та показали, що український сценарій нападу був написаний заздалегідь, оскільки історія бачила типологічно подібні обставини. Наприклад, спостерігається статистично значуще підвищення ймовірності вторгнення з боку автократій, якщо в сусідній демократії до влади приходять політичний аутсайдер та/або недосвідчений політик [20]. Ця статистика стала реальністю, коли президентом України було обрано популярного коміка та актора Володимира Зеленського, особистість якого стала одним із особистих тригерів для Путіна. Тригером політичні аутсайтери виступають з тієї причини, що вони зазвичай з більшою ймовірністю підуть на поступки в міжнародних кризах через низьку спроможність організувати (й очолити) національний опір. Цю точку зору підтверджує директор ЦРУ Вільям Бернс, який після розмови з Путіним і його оточенням у листопаді 2021 року заявив: «Путін думав, що Зеленський слабкий лідер, що українці здадуться, і що його військові зможуть досягти вирішальної перемоги з мінімальними витратами» [21].

Я вважаю, що нерозуміння ідей бліцкригу пояснюється неспівпадінням військової та політичної логіки прийняття рішень. Будь на то воля генералів, війна не почалася, принаймні, за тим сценарієм, який можна було спостерігати в перші місяці війни. Якою б не була підготовка російських генералів, навряд чи б вони зосередили військову техніку на відкритих магістралях, відправляли десантників штурмувати окопи, розпиляли армії або забезпечували війська чітко триденними запасами їжі та палива. Як висловився Марк Галеотті, це просто «не війна генералів» [22] – ті планували б вторгнення або як гібридну операцію [15] або «як скоординовану операцію спільних сил, що передбачає тривалу конвенційну кампанію та широкий опір [військ та населення]» [23].

Але політики послуговуються іншими міркуваннями. Брюс Буено де Мескіта й Алестер Сміт, посилаючись на «Мистецтво війни», таким чином описують бажаний спосіб ведення війни будь-яким режимом малої коаліції: «(1) на війні не так важлива перевага в можливостях, як швидкі дії; (2) ресурсів, мобілізованих для ведення бойових дій, має бути достатньо для короткої кампанії, яка не потребує підкріплення або значних додаткових поставок з дому... Сунь-цзи говорить, що якщо спочатку зібраної армії виявляється недостатньо або якщо потрібні численні нові поставки <...> краще відмовитися від бою, ніж ризикувати виснаженням державних скарбів» [1, с. 227–228].

В цілому, бліцкриг є найбажанішим планом для будь-якого політичного режиму, оскільки дозволяє з мінімально можливими витратами досягти поставлених цілей – деморалізувати населення, забезпечити пасивне прийняття нового політичного порядку всередині країни і на міжнародній арені. Це так звана «стратегія високого ризику та високої винагороди». Те, що демократії стурбовані першою частиною цієї стратегії, «високого ризику», в той час як автократіям цікава друга, «високої винагороди», пояснюються різними зв'язками інкубентів зі своїм селектором у режимах малої та великої коаліції. Зокрема, для автократу ризик втрати влади в разі військової поразки не настільки великий, як для демократичного лідера, і дослідження [24] показує високу ймовірність того, що Путін залишиться при владі надовго, навіть за невдалої війни. Інакше кажучи, ухвалюючи рішення про початок війни, російський автократ брав до уваги не шанси її виграти, а насамперед шанси зберегти свою владу за будь-якого результату. Переконаність в позитивному для політики результаті обумовлена інституційним дизайном російської автократії з її автономністю від селекторату та навіть значної частини переможної коаліції; це дозволило знехтувати ризиками та сфокусуватися на потенційних вигодах.

«Украсти унітаз і померти»: нові старі виміри професійності російської армії

Одним із несподіваних відкриттів війни стало і саме мародерство російської армії, що його зафіксували, зокрема, й численні зарубіжні медіа, та його масштаби. Шокує, що солдати РФ часто грабують за порадою рідних і коханих, які «замовляють» певні речі, ніби йдеться про банальний шопінг. Окупанти з легким серцем кидають дороге озброєння і техніку, залишають непохованими тіла власних товаришів по службі, проте виявляють несподівану завзятість у бажанні зберегти, привезти або відправити додому «трофеї», розмаїття яких вводять у заціпеніння: унітази, годинники, алкоголь, килими, електросамокати, офісні стільці, пульти до телевізорів, спінери, кондиціонери, акумулятори, міксери, м'ясорубки, костюми, батареї і навіть собачі будки. Трагікомічний модус сприйняття цього абсурду був неминучий, проявом чого став саркастичний коментар Володимира Зеленського: «Знаєте, як раніше говорили про найбільшу мрію: побачити Париж і померти. А від їхньої поведінки тепер просто шок. Бо їхня мрія тепер – вкрасти унітаз і померти» [25].

Всупереч сьогоднішнім очікуванням, грабунок та пов'язані з цим трофеї багато в чому є «класичною» мотивацією для воєн, що їх вели й далі ведуть так звані авторитарні режими. Брюс Буено де Мескіта й Алестер Сміт різницю між мотивацією воєн в автократіях чи демократіях, режимами малої та великої коаліцій, відповідно, формулюють так: «[Демократії] підкреслюють суспільне благо захисту життєво важливих національних інтересів <...> Увага Сунь-цзи до приватних винагород і зосередження [демократів] на суспільному благу захисту національних інтересів (хай би як це розуміли) демонструють велику прірву між режимами малої коаліції та великої коаліції» [1, с.228]. Як приклад автори наводять так звану Першу війну в Перській затоці, де «мета й поведінка кожної сторони <...> дуже відрізнялися. Буш не намагався захопити нафтові багатства, щоб збагатити своїх друзів. Мета радше полягала в тому, щоб сприяти стабільності на Близькому Сході й відновити надійний, безперешкодний потік нафти. Ті, хто протестують проти війни, скандуватимуть “ні крові за нафту”. Було би наївно стверджувати, що енергетична політика не була головною, якщо не найголовнішою детермінантою політики США на Близькому Сході, але це не був обмін солдатських життів на нафтові багатства. Мета була в тому, щоб захистити потік нафти, яка є енергією, що керує машинами світової економіки. Метою коаліції була економічна стабільність, а не приватна вигода» [1, с.238].

Не вдаючись у проблему того, яким є наголос на приватних або суспільних благах – абсолютним чи відносним, зазначу, що одним із визначальних вододілів між системами великих і малих коаліцій є саме роль приватних благ («трофеїв»): «Сунь-цзи наголошує переваги трофеїв для мотивації бійців (“коли ви захоплюєте трофеї у ворога, їх слід використовувати як нагороду, щоб у всіх ваших людей могло виникнути гостре бажання воювати, кожен за своє благо”). Для Сунь-цзи інтерес солдатів до політичної мети, що стоїть за боротьбою, або їхня турбота про загальне благо не мають значення у визначенні їхньої мотивації воювати» [1, с. 228].

Це може здатися дивним і архаїчним, але численні коментарі та пояснення тези Сунь-цзи про необхідність мотивувати солдатів (під час максимально короткої війни) можливістю пограбування чудово пояснюють поведінку росіян через тисячоліття після їх написання. Компліментарність положень воєнної стратегії VI століття до н. е. та поведінки однієї «професійної» армії XXI століття н. е. не випадкова. Пограбування і мародерства сучасної російської армії, яка військовими засобами просуває «руський мир» у всій його «величі», типологічно близькі, скажімо, до поведінки монголо-татарського війська Чингісхана або Бату-хана. За винятком того, що ті не мародерили і не грабували, а перебували у правовому полі, отримуючи свою легітимну нагороду за виявлені «героїзм, мужність і відвагу». Одвічний антагоніст, легендарний ворог і архетипний Інший, з одного боку, і багато століть по тому дзеркальне відображення його поведінки у власних

діях у розоренні міст, убивствах тисяч людей, масових пограбуваннях і вимушеній міграції мільйонів – із другого. Ця подібність є наслідком інституційних механізмів режимів малої коаліції. Водночас у системах великої коаліції, до яких упевнено можна зарахувати й Україну, наголос із приватних благ зміщується на суспільні – незалежно від того, якою вважати цю війну: екзистенційною, антиколоніальною чи національно-визвольною.

«Якщо не можете відділити своїх людей від їхнього спорядження, бомбардуйте їх разом»: до питання про (перверсивну) шкалу цінностей російської автократії

Напередодні війни серед експертів співіснували два взаємовиключні погляди на російську армію, кожен з яких ґрунтувався на історичному досвіді та мав пропагандистську складову. Згідно з першим, російське вище політичне і військово керівництво сповідувало тактику «завалення» ворогів тілами власних солдатів, що свідчить про сприйняття своїх воєнків як малоцінного «гарматного м'яса» або зручного «витратного матеріалу». Згідно з другою позицією, російська армія є другою армією у світі, настільки модернізованою та оснащеною передовим озброєнням, що вона готова конкурувати з армією США [26]. Так багато військових експертів перебували під впливом російської пропаганди, пишучи про міць російської армії, що мало хто очікував, що перше уявлення підтвердиться, а друге буде майже повністю спростоване. Однак численні фотографії застарілого озброєння та військової техніки, вкрай мізерного постачання та убогого обмундирування не залишили жодних сумнівів у реальному ставленні російського командування до власних солдатів.

Такі дії настільки суперечили здоровому глузду, що їх почали розглядати як цивілізаційні відмінності між українцями і росіянами, Заходом і Сходом. Тим не менш, поява таких практик є похідною від логіки урядів малої коаліції: у своєму обранні й особливо виживанні автократичний лідер фактично нічим не зобов'язаний дружинам і матерям, які кричать про смерть своїх близьких. А тому «в автократіях піхотинці не мають політичного значення. Автократи не витрачають ресурсів на їхній захист» [1, с. 230]. Своєю чергою, залежні від великої коаліції демократичні лідери керуються іншою максимом: «Дайте нашим військам усе найкраще» [1, с. 230]. Себто «лідери великих коаліцій повинні робити щасливими широкі верстви населення. На війні це означає, що демократи мають дбати про людей, а солдати, звісно, люди. Хоча конфлікт пов'язано з ризиком для солдатів, демократи роблять усе можливе, щоб зменшити цей ризик <...> Збройні сили демократичних країн загалом витрачають багато грошей на закупівлю важкого броньованого обладнання для захисту солдатів. Крайній вишкіл і спорядження дають демократичним країнам можливість посилити вплив кожного солдата, водночас піддаючи ризику меншу кількість солдатів» [1, с. 229–230].

Відмінності в політичній логіці демократії та автократії знаходять відображення в організаційній структурі російської армії, яка «діє з меншою кількістю солдатів підтримки, ніж інші збройні сили. Близько 150 із 700–900 військовослужбовців в одній батальйонній тактичній групі могли вважати за підтримку <...> це співвідношення все одно не наблизиться до того, що є в армії США, де на кожного бойового солдата припадає близько 10 солдатів підтримки» [27]. Така відмінність проблематизується на прикладі медичного забезпечення: «Одна з численних жажливих речей у всій цій війні – це думка про те, що Росія не буде готова адекватно підтримувати своїх солдатів з перспективи їхніх медичних потреб» [27].

Загалом можна стверджувати, що автократичні режими, або режими малої коаліції, мають перверсивну – з погляду демократії – шкалу цінностей. Через слабкий зв'язок із основною частиною населення, участь якої в політичному житті обмежено, як правило, формальною участю у виборах, автократи схильні розглядати солдатів як відновлюваний і тому малоцінний ресурс. Водночас цінується те, що безпосередньо загрожує політичному та/або особистому виживанню автократа. Населення роз'єднане і, головне, не контролює зброю: «Уявіть собі кімнату, заповнену 100 людьми. Будь-хто може взяти її під свій повний контроль, якби тільки мав п'ятьох прихильників із автоматами, націлених на решту. Вона залишиться при владі доти, доки п'ятеро озброєних людей підтримуватимуть її» [1, с. 24]. Звідси випливає протилежне: відсутність зброї знижує шанси автократа залишитися при владі, і це автоматично робить техніку найважливішим складником армії. Британська журналістка Мікела Ронг на прикладі відмінностей у сприйнятті втрат людей та озброєння розкриває суть перверсивної шкали цінностей автократичних режимів: «Потім я зустрівся з етіопськими військовополоненими, і вони сказали мені: «Аддис[-Абеба] нас зрадила». Вище командування Етіопії <...> знало, що в їхньому розпорядженні є величезний ресурс новобранців, чію підтримку конфлікту вважали за недоречно. Для цих людей американське військово гасло “Не залишати нікого позаду” здалося би <...> нісенітницею. “Не залишати жодного робочого танка” краще відображало їхні пріоритети. “Коли ви втрачаєте територію, ви знищуєте своє устаткування, – це принцип війни”, – так прозаїчно пояснив мені відставний етіопський генерал. – Якщо ви не можете відділити своїх людей від їхнього спорядження, бомбардуйте їх разом» [28, с. 335–336].

Менше ніж за два десятиліття по тому російське керівництво дедалі частіше вдається до масштабних «м'ясні штурмів», коли в наступ кидаються малопідготовлені солдати, майже не оснащені та часто без вогневого та броньового прикриття. Тим самим демонструючи справжню цінність людей (відновлювального ресурсу) та техніки (невідновлювального ресурсу, особливо в умовах санкцій).

Висновки. В статті обґрунтовується теорія селекторату як концепція, придатна для пояснення російського вторгнення в Україну. Зокрема, розрахунок керівництва РФ на військовий спосіб розв'язання

суперечностей та бліцкриг укладається в логіку автократій, які мають схильність ухвалювати ризиковані рішення тому, що лідерам режимів малої коаліції немає потреби звітувати перед своїми виборцями. Тому особисті наслідки поразки не такі погані для них, на відміну від демократичних режимів, критично залежних від думки громадян, через що демократичні режими намагаються ретельніше вибирати свої війни. Нефаховість російської армії виявляється в численних фактах мародерства і грабування мирного населення. Автократії вже декілька тисячоліть виявляють схильність у легітимний спосіб заохочувати своїх солдатів можливістю отримати «трофеї» такого ґтибу. Нарешті, шокуючі факти нехтування військово-політичного керівництва РФ здоров'ям і життям своїх солдатів відсилають до перверсивної шкали цінностей автократій: наголос на першочерговій цінності озброєнь і техніки, які можна використати проти лідера і тим самим поставити під загрозу його виживання – і відсутність хоч якоїсь турботи про поновлювані, неорганізовані й тому не загрозиві людські життя власних солдатів. В її основі лежить слабкий зв'язок між населенням та утриманням влади з боку автократа, внаслідок чого немає політичного сенсу дбати про спорядження, здоров'я та життя найчисленнішої частини (російської) армії.

Бібліографічний список / References:

1. Mesquita B. B. d., Smith A. Dictator's Handbook: Why Bad Behavior Is Almost Always Good Politics. New York: PublicAffairs, 2011. 352 p.
2. Mesquita B. B. d., Smith A., Siverson R. M., Morrow J. D. The Logic of Political Survival. Cambridge: The MIT Press, 2003. 550 p. <https://doi.org/10.7551/mitpress/4292.001.0001>
3. Peceny M., Beer C. C., Sanchez-Terry S. Dictatorial Peace? *The American Political Science Review*. 2002. 96(1), Pp. 15–26. <http://www.jstor.org/stable/3117807>
4. Reiter D., Stam A. Democracies at War. Princeton: Princeton University Press, 2002. 304 p.
5. Reiter D., Stam A. Identifying the Culprit: Democracy, Dictatorship, and Dispute Initiation. *American Political Science Review*. 2003. 97(2), Pp. 333–337. doi:10.1017/S0003055403000704
6. Frye T. Weak Strongman. The Limits of Power in Putin's Russia. Princeton/Oxford: Princeton University Press, 2021.
7. Treisman D. (ed.). The New Autocracy: Information, Politics, and Policy in Putin's Russia. Washington: Brookings Institution Press, 2018. 336 p.
8. Ukraine: Freedom in the World 2022 Country Report | Freedom House. *Freedom House*. URL: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-world/2022> (date of access: 18.09.2024).
9. Russia: Freedom in the World 2022 Country Report | Freedom House. *Freedom House*. URL: <https://freedomhouse.org/country/russia/freedom-world/2022> (date of access: 18.09.2024).
10. Democracy Index 2022 | Economist Intelligence Unit. *Economist Intelligence Unit*. URL: <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2022/> (date of access: 18.09.2024).
11. Lai B., Slater D. Institutions of the Offensive: Domestic Sources of Dispute Initiation in Authoritarian Regimes, 1950–1992. *American Journal of Political Science*. 2006. Vol. 50, No. 1. Pp. 113–126. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2006.00173.x>
12. Croco S. E., Weeks J. L. War Outcomes and Leader Tenure. *World Politics*. 2016. 68(4), Pp.577–607. <https://doi.org/10.1017/s0043887116000071>
13. Connable B., Doll A., Demus A., et al. Russia's Limit of Advance: Analysis of Russian Ground Force Deployment Capabilities and Limitations. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR2500/RR2563/RAND_RR2563.pdf (date of access: 18.09.2024).
14. Clarkson A. Russia Couldn't Occupy Ukraine if It Wanted to. *Foreign Policy*. URL: <https://foreignpolicy.com/2022/02/03/russia-couldnt-occupy-ukraine-if-it-wanted-to/> (date of access: 18.09.2024).
15. Zabrodskyi M., Watling J., Danylyuk O. V., Reynolds N. *Preliminary Lessons in Conventional Warfighting from Russia's Invasion of Ukraine: February–July 2022*. Royal United Services Institute for Defence and Security Studies, 2022. URL: <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/special-resources/preliminary-lessons-conventional-warfighting-russias-invasion-ukraine-february-july-2022> (date of access: 18.09.2024).
16. Frantz E., Ezrow N.M. The Politics of Dictatorship: Institutions and Outcomes in Authoritarian Regimes. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2011. 133p.
17. Watling J., Danylyuk O. V., Reynolds N. *Preliminary Lessons from Russia's Unconventional Operations During the Russo-Ukrainian War, February 2022–February 2023*. Royal United Services Institute for Defence and Security Studies, 2023. URL: <https://rusi.org/explore-our-research/publications/special-resources/preliminary-lessons-russias-unconventional-operations-during-russo-ukrainian-war-february-2022> (date of access: 18.09.2024).
18. Gomza I. Putin's Inevitable Invasion. *Journal of Democracy*. 2022. 33(3). Pp. 23–30.
19. Gel'man V. Why the Kremlin Invaded Ukraine – Riddle Russia. *Riddle Russia*. 2022, March 12. URL: https://ridl.io/en/why-the-kremlin-invaded-ukraine/?fbclid=IwAR3pTfh9R-exXh_AuLAWahqbW8ZZ-MLIsCgnEg0xz_JGE2Rwi1sfBujZ8e2M (date of access: 18.09.2024).
20. Gelpi C., Grieco J. M. Attracting Trouble. *Journal of Conflict Resolution*. 2001. 45(6). Pp. 794–817. <https://doi.org/10.1177/0022002701045006005>

21. Yaffa J. Inside the U.S. Effort to Arm Ukraine. *The New Yorker*. 2022, October 17. <https://www.newyorker.com/magazine/2022/10/24/inside-the-us-effort-to-arm-ukraine> (date of access: 18.09.2024).
22. Galeotti M. Putin's Wars: From Chechnya to Ukraine. Oxford: Osprey Publishing, 2022. 401p.
23. The Battle of Hostomel Airport: A Key Moment in Russia's Defeat in Kyiv – War on the Rocks. *War on the Rocks*. URL: <https://warontherocks.com/2023/08/the-battle-of-hostomel-airport-a-key-moment-in-russias-defeat-in-kyiv/> (date of access: 18.09.2024).
24. Kendall-Taylor A., Frantz E. After Putin: Lessons from Autocratic Leadership Transitions. *The Washington Quarterly*. 2022. 45:1, Pp. 79–96.
25. Zelenskyy articulates the Russian dream: “To steal a toilet and die”. *Ukrainska Pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2022/04/22/7341485/>
26. Schwirtz M., Troianovski A., Al-Hlou Y., Froliak M., Entous A., Gibbons-Neff T. Putin's War: The Inside Story of a Catastrophe. *The New York Times*. 2022, December 17. <https://www.nytimes.com/interactive/2022/12/16/world/europe/russia-putin-war-failures-ukraine.html?fbclid=IwAR1stdBhRgWbcmwNfT6c01JQLJcTfirWrmbyL52-pZSQfuR9X0yP6ytSp7U> (date of access: 18.09.2024).
27. Berkowitz B., Galocha A. Analysis | Why the Russian military is bogged down by logistics in Ukraine. *Washington Post*. 2022, March 30. <https://www.washingtonpost.com/world/2022/03/30/russia-military-logistics-supply-chain/?fbclid=IwAR2zaKhH2EnRbBPM2jMBEouWwYSGa9Q60reiCzD2W9rii-4kvJqBXeReMi0> (date of access: 18.09.2024).
28. Wrong M. I Didn't Do It for You: How the World Betrayed a Small African Nation. London, New York: HarperCollins, 2005. 432 p.

DOI 10.31558/2617-0248.2024.9.3

УДК 323.2/327.5

ОБРАЗ УКРАЇНСЬКОГО БІЖЕНЦЯ У ПОЛЬЩІ В РОСІЙСЬКІЙ ПРОПАГАНДІ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2988-620X>

Мацшина І. В., д. політ.н., професор, професор Донецького національного університету імені Василя Стуса

Широкомасштабне вторгнення російських військ на територію України призвело до вимушеної міграції українського населення. За офіційними даними Європейського Союзу на січень 2024 р. серед країн, де проживає найбільша кількість українських біженців, є Німеччина, Польща, Чехія. Загальна кількість 4,3 мільйони українців. Не зважаючи на потужну підтримку та захист українських громадян, російська пропаганда активно використовує тему українських біженців заради дискредитації цієї соціальної групи у цих країнах. Така інформаційна кампанія спрямована не лише на зниження рівня емпатії до українців, а й на піддрив підтримки Української держави з боку країн Заходу. Вона посилює атомізацію українського суспільства та розпалює міжнаціональні ворожі настрої, а також формує критичне ставлення до діючої влади. Аналіз технік російської деструктивної пропаганди та її вплив на населення, дозволить виділити алгоритми створення та розповсюдження неправдивої інформації для розвитку критичного ставлення до пропагандистських текстів. Мета дослідження пов'язана з формуванням образу українських біженців у Польщі, що просувався російськими ЗМІ протягом року (2023 – 2024). У межах мети було висунуто три завдання: дослідити російські наративи про українських біженців, що були створені у соцмережі Facebook (липень 2023 – серпень 2024); виділити основні теми через які формувався образ українського біженця; встановити мету створення таких наративів. Російська пропаганда використовує поняття біженства, щоб публічно переозначити його зміст, змінюючи акценти у своїх наративах. Зокрема, термін «жертва переслідувань за ознакою расової належності» (як зазначено у Конвенції Організації Об'єднаних Націй про статус біженців), перетворюється на образ демонізованого ворога, що має на меті формування негативного сприйняття українських біженців у європейських країнах. Ця маніпуляція термінами сприяє виправданню агресивної риторики та політичних дій, які можуть бути несумісні з міжнародними стандартами захисту прав біженців².

Ключові слова: біженці, Польща, дискурс, наратив, медіа ефекти.

©Мацшина І. В., 2024

Публікацію підготовлено в рамках стипендіальної програми Центру діалогу ім. Юліуша Мерошевського